
PRIREDBE IN SKRAJŠAVE LITERARNIH BESEDIL, PRIMERNE ZA OTROKE Z GOVORNO–JEZIKOVNIMI MOTNJAMI

Prispevek obravnava problematiko prirejanja besedil za otroke s posebnimi potrebami. Osredotoča se predvsem na otroke z govorno-jezikovnimi motnjami. V prvem delu so predstavljeni teoretični vidiki literarnih priredb ter določila za prirejanje besedil za osebe s posebnimi potrebami na področju jezika. V nadaljevanju so predstavljene obstoječe literarne priredbe za obravnavano populacijo, izdane v slovenskem jeziku. V drugem delu razprave je predstavljen del študije primera, ki smo jo izvajali neposredno med poukom slovenščine na Centru za sluh in govor Maribor, in sicer obravnava Tavčarjeve *Visoške kronike* v 8. razredu učencev z govorno-jezikovnimi motnjami.

Ključne besede: literarne priredbe, posebne potrebe, govorno-jezikovne motnje, študija primera, *Visoška kronika*

1 Uvod

Prispevek je nastal na podlagi izsledkov raziskave, izvedene v sklopu znanstvenega magistrskega dela z naslovom *Priredbe leposlovja za otroke z motnjami sluha in govorno-jezikovnimi motnjami* pod mentorstvom dr. Dragice Haramija na Filozofski fakulteti Univerze v Mariboru. Namen pričujoče razprave je seznaniti strokovno javnost s problematiko bralnega razumevanja otrok z govorno-jezikovnimi motnjami (v nadaljevanju GJM) ter predstaviti prednosti, ki jih prirejanje besedil prinaša obravnavani populaciji. Zaradi vse pogostejšega vključevanja učencev z omenjenimi motnjami v večinske osnovne in srednje šole je poznavanje problematike njihovih literarnih zmožnosti v veliko korist učiteljem, ki se z njimi srečujejo, in posledično tudi njim samim.

Otroci in mladostniki (v nadaljevanju otroci) z govorno-jezikovnimi motnjami so skupina otrok, ki imajo zmanjšano zmožnost usvajanja, razumevanja, izražanja in/ali smiselne uporabe govora, jezika in komunikacije. Odstopanja na teh področjih pomembno vplivajo na otrokovo vsakodnevno sporazumevanje in učenje. Posledice motenj se odražajo na otrokovi sposobnosti interakcije z okoljem, učenju prek jezika in vedenju že v predšolskem obdobju. V šolskem obdobju se motnje odražajo tudi pri usvajanju in izkazovanju šolskih znanj in veščin, medosebnih odnosih, vedenju in čustvovanju. Pri otrocih z govorno-jezikovnimi motnjami praviloma obstajajo neskladja med besednimi in nebesednimi sposobnostmi, pri čemer so nebesedne sposobnosti običajno boljše od besednih. (Kriteriji za opredelitev vrste in stopnje primanjkljajev, ovir oz. motenj otrok s posebnimi potrebami, 2015: 15.)

V prispevku se bomo omejili zgolj na priredbe znanih proznih literarnih besedil, izdanih v slovenščini, ki so namenjene oziroma primerne za to populacijo. Predstavili bomo tudi dela, prirejena v slovenski znakovni jezik, ki so sicer prvotno namenjena gluhim in naglušnim, vendar so zaradi nazornih ilustracij in jezikovnih poenostavitev primerna tudi za otroke z GJM. V nadaljevanju bo predstavljen del študije primera, ki je bila izvedena neposredno med poukom slovenščine v oddelku učencev z GJM na Centru za sluh in govor Maribor.

2 Literarne priredbe

Priredbe so precej nedorečeno področje v literarni vedi, ki pa zaradi svoje vse pogostejše pojavnosti postaja čedalje bolj aktualno. Vse več je govora o tem, kakšna je funkcija priredb ter kako ločiti med dobrimi in slabimi priredbami. Slednje namreč pogosto mečejo slabo luč tudi na prve. Slabe priredbe so del »literarne plaže« oziroma trivialne literature. Kot navaja Hladnik (1983), se je ta v Evropi začela že v 2. polovici 18. stoletja, ko je bilo uzakonjeno obvezno šolanje in je bralo vse več ljudi, ne le tisti, ki so imeli višje cilje. Takrat je bralo že 60-krat več populacije kot petdeset let prej. V tistem času so se začele tudi priredbe besedil za »vsakdanje« bralce (Hladnik, 1983). Tuja literatura je k nam prihajala v začetku zgolj v obliki priredb. V 19. stoletju so slovenski bralci lahko brali Robinzona, Kočo strica Toma, Gulliverja, barona Münchhausena le kot priredbe. Prav tako so po drugi svetovni vojni nastajale priredbe besedil, podrejene takratnemu režimu. Pogosto so besedila priredili kar avtorji sami (*Bratovščina Sinjega galeba, Lukec in njegov škorec ...*). Zaradi arhaičnosti jezika je bil večkrat predelan tudi Vandotov *Kekec*. V razna besedila so se vtihotapljali moralni nauki ali pa so se iz njih brisali nemoralni drobci, skratka besedila se prirejajo od nekdanj (Mohor, 2013).

Glede na pojavnost smo priredbe razdelili v tri skupine (Vizjak, 2016):

- skrajšana ali posodobljena besedila,
- slikaniške priredbe,
- priredbe v stripu.

Kadar izbiramo besedila za določeno ciljno skupino, moramo izbirati med besedili, ki že v izvorniku ustrezajo doživljajskim zmogljivostim uporabnika slikanice/knjige. M. Kobe (1987) je opozorila, da se je treba zavedati, da prirejanje leposlovja zahteva izreden posluh za literaturo, enkratne značilnosti besedila, notranjo strukturo besedila, otroka, ki mu je književno delo namenjeno (v našem primeru je to otrok s posebnimi potrebami na področju jezika). Pojem priredbe lahko opazujemo:

s treh različnih ravni: kot teoretični vidik, ki odpira poglavje o razliki med priredbo in predelavo, vidik avtorstva, ob katerem se izpostavljajo zlasti problematika originala, prevoda in medbesedilnosti ter vidik namena, ki se kaže v problematiki skrajšav ali poenostavitev, zlasti za posebne potrebe, kot sta učenje tujega jezika ali pouka književnosti, včasih tudi kot pomoč manj motiviranim ali na različne načine bralno oviranim bralcem. (Mlakar 2013: 8–9.)

M. Stanovnik (1998: 38) v svojem članku trdi, da priredbe izvorno besedilo deloma krčijo, deloma širijo, pogostejše pa so tiste, ki ga samo krčijo. »Taka so v primerjavi z izvorniki npr. besedila v slikanicah ali stripih: v njih so ilustracije obsežnejše in sporočilno pomembnejše od besedil, ki od izvornika včasih ohranijo le še borne ostanke ali komaj rahle sledi« (Stanovnik 1998: 38). Kljub temu pa so prav slikanice in stripi po večini zelo primerna oblika priredbe za osebe, ki imajo težave z dekodiranjem besedila (Vizjak, 2016).

2.1 Prirejanje leposlovja za osebe s posebnimi potrebami na področju jezika

Glede na težave, ki jih imajo obravnavani posamezniki z razumevanjem prebranega, ter glede na rezultate raziskave, ki smo jo izvedli, lahko trdimo, da ti posamezniki izvornih literarnih besedil niso sposobni brati brez dodatnih pojasnil ali predhodne priprave. V zadnjih letih se je močno povečala prav produkcija besedil, namenjenih populaciji s težavami na področju jezika in posledično tudi branja. Ta bodo predstavljena v nadaljevanju prispevka.

Mednarodna zveza bibliotekarskih društev (IFLA – *The International Federation of Library Associations and Institutions*) je leta 1997 prvič izdala Smernice za lažje berljivo gradivo – Smernice za knjižnične programe opismenjevanja, ki so bile dopolnjene leta 2003, in jih je leta 2007 prevedene v slovenščino izdalo tudi Društvo bibliotekarjev Slovenije. Omenjene smernice ponujajo praktične informacije, ki bi jih moral poznati vsak, ki se ukvarja z osebami s posebnimi potrebami. Namen izdaje smernic je opisati lastnosti lažje berljivega gradiva, potrebe po takem gradivu ter opredelitev ciljnih skupin, na drugi strani pa ponuditi napotke založnikom in organizacijam, ki se ukvarjajo z osebami s težavami na področju branja. Sočasno so bile izdane tudi smernice za osebe z disleksijo.

Med osebe, ki potrebujejo prirejena besedila, po navedbi Smernic za lažje berljivo gradivo – Smernice za knjižnične programe opismenjevanja sodita dve skupini

oseb. V prvo skupino sodijo osebe, ki prirejeno in laže berljivo gradivo potrebujejo stalno, to so:

- osebe z motnjami v duševnem razvoju,
- osebe s težavami na področju branja,
- osebe z motnjami pozornosti, motorike in zaznavanja,
- osebe z avtizmom,
- osebe s prirojeno okvaro sluha,
- osebe z okvaro sluha in vida,
- osebe z govorno-jezikovnimi motnjami,
- starejše oziroma dementne osebe.

V drugo skupino pa sodijo osebe, ki prirejeno besedilo potrebujejo samo v določenem obdobju svojega življenja, to so:

- novi priseljenci z nezadostnim znanjem jezika,
- funkcionalno nepismene osebe,
- otroci.

Dejstvo je, da glede na raznolikost ciljnih skupin gradiva lahkega branja ne morejo biti univerzalna. Prilagajati jih je potrebno glede na sposobnosti in posebnosti posamezne ciljne skupine. Kljub temu pa je lahko berljivo in razumljivo gradivo uporabno za več ciljnih skupin, pomembno je le, da je dobro in kakovostno pripravljeno.

Bralci, ki jih obravnavamo, so otroci in mladostniki s posebnimi potrebami na področju jezika. V to skupino sodijo vsi, ki zaradi svojih posebnosti ne morejo brati literature v neprilagojenih oblikah, torej gluhi in naglušni, ki imajo težave predvsem na besedoslovni in skladenjski ravni ter otroci in mladostniki z govorno-jezikovnimi motnjami in primanjkljaji na posameznih področjih učenja (disleksijo), ki imajo težave na področju razumevanja besed in jezika kot strukture. Podobne težave kot jih imajo z branjem omenjeni posamezniki, se pojavljajo tudi pri posameznikih z motnjami v duševnem razvoju (v nadaljevanju MDR), zato je gradivo, ki je primerno za odrasle z MDR, hkrati primerno tudi za mladostnike z motnjo/okvaro sluha, GJM in disleksijo.¹ Pod okriljem organizacije Inclusion Europe so se razvili Evropski standardi lahkega branja (*European standards for making information easy to read and understand*, 2009). Prevedeni so v petnajst evropskih jezikov, med drugim tudi v slovenščino.² Gre za projekt, katerega cilj je dostopnost informacij za osebe z motnjo v duševnem razvoju. Glede na jezikovne specifikke oseb z motnjami sluha in GJM pa so besedila, pripravljena po teh standardih, primerna tudi zanje.

¹ Bralcev z MDR neposredno nismo obravnavali. Omenjamo jih le v povezavi s projektom Lahko branje oziroma z Evropskimi standardi lahkega branja, ki so zasnovani zanje, vendar so primerni tudi za osebe, ki jim je zaradi drugih motenj oteženo jezikovno razumevanje.

² Omenjeni evropski standardi so nastali v okviru projekta Pathways I v letu 2009, v okviru Pathways 2, ki se je odvijal med letoma 2011 in 2013, pa so države priredile smernice za nacionalno rabo.

Organizacija ima točno določena pravila za izdajo besedil in zaščiten logotip, ki zagotavlja, da je besedilo pripravljeno v skladu s standardi.

V nadaljevanju bomo povzeli nekaj najpomembnejših pogojev, ki jih mora izpolnjevati besedilo, da zadosti Evropskim standardom lahkega branja.

Povzetek Evropskih pravil za pripravo informacij v lahko berljivi in razumljivi obliki (2009):

- uporabljamo preprosto in lahko berljivo pisavo (npr. Arial, Tahoma),
- uporabljamo večjo velikost črk (najmanj Arial 14),
- pri izbiri velikih ali malih tiskanih črk upoštevamo potrebe ljudi, ki so jim informacije namenjene,
- izogibamo se pisavi v barvah (nekateri ne razlikujejo barv),
- uporabljamo enostavne besede,
- zaimke preišljeno uporabljamo,
- uporabljamo kratke enostavčne povedi,
- izogibamo se simbolom in krajšavam,
- naslovi morajo biti jasni in razumljivi,
- besedilo naj bo levo poravnano,
- na eni tiskani strani naj bo malo besedila,
- rob naj bo širok,
- med odstavki naj bo jasen presledek,
- za ponazoritev besedila uporabimo fotografije, risbe in znake (v enem besedilu uporabimo le eno vrsto slik),
- na naslovno stran postavimo znak za lahko berljivo in razumljivo besedilo.

2.2 Priredbe in skrajšave klasičnih besedil v slovenščini, primerne za otroke z govorno-jezikovnimi motnjami

V Sloveniji se z izdajo in prirejanjem vseh vrst besedil v obliko »lahkega branja« ukvarja zavod Risa, v začetku leta 2017 pa je bilo ustanovljeno tudi Društvo za prilagojeno obliko komunikacij Labra, kjer se določijo nove smernice razvoja lahkega branja v Sloveniji. Zavod Risa se je začel ukvarjati tudi s prirejanjem leposlovja. Izdali so priredbo Shakespearjeve drame *Romeo in Julija* (2012), priredbo Tavčarjeve *Visoške kronike* (2012), zbirko prirejenih kratkoproznih besedil klasičnih slovenskih avtorjev z naslovom *Naše zgodbe* (2013) ter priredbo Finžgarjevega dela *Pod svobodnim soncem* (2015). V začetku leta 2017 pa je izšel tudi roman *Cvetje in ogenj* Aksinje Kermauner, ki je prvi slovenski avtorski roman v obliki lahkega branja.

Povedi v teh delih so kratke, večinoma enostavčne ali preproste dvostavčne. Vsak stavek je zapisan v svoji vrstici, tudi kadar gre za večstavčne povedi, so te razdeljene.

Premi govor je poenostavljen. Dialogi so zapisani krepko, brez narekovajev. Vsebina je poenostavljena, skrajšana, razdeljena na krajše enote (poglavja). Dramsko besedilo *Romeo in Julija* je prirejeno v prozno tretjeosebno pripoved. *Visoška kronika* ohranja prvoosebno pripoved. Delo *Pod svobodnim soncem* je razdeljeno v dve knjigi. Celotno besedilo je razdeljeno na krajša podnaslovljena poglavja, kar omogoča pregledno branje in lažje sledenje dogajanju. V uvodnem poglavju je pojasnjeno ozadje zgodbe, na koncu vsake knjige pa je tudi slovarček »težkih besed« ter seznam literarnih likov s kratkim opisom in ilustracijo. Knjige so opremljene z nazornimi ilustracijami, ki pripomorejo k razumevanju besedila. Pod vsako ilustracijo je tudi opis dogajanja, ki ga ilustracija prikazuje.

V nadaljevanju predstavljamo priredbe, ki jih je izdala Zveza društev gluhih in naglušnih Slovenije (v nadaljevanju ZDGNS) s pomočjo Ministrstva za kulturo in so v prvi vrsti namenjene gluhim, so pa primerne tudi za otroke z GJM. Gre za priredbe besedil v slovenski znakovni jezik. Tako so izdali že šest knjig, med njimi tudi priredbe dveh ljudskih pripovedk, *Mojce Pokrajculje* (2011) in *Petra Klepca* (2012) ter Levstikove *Kdo je napravil Vidku srajčico* (2013). Vse priredbe so narejene na enak način. Na desni strani je prirejeno besedilo z ilustracijo, na levi strani pa so ilustracije kretenj, pod katerimi je zapisano prirejeno besedilo z ohranjenimi elementi slovenskega knjižnega jezika, ki sicer niso značilni za slovenski znakovni jezik (npr. besedni red, sklonske oblike, predlogi). Besedila so sicer prirejena, vendar ohranjajo svoje bistvene lastnosti. Jezik je posodobljen, povedi so skrajšane in poenostavljene. Ilustracije so jasne, velike in opozarjajo na vse bistvene segmente besedila. S pomočjo teh je razumevanje zgodbe razširjeno in poenostavljeno hkrati. Vse priredbe ZDGNS so opremljene tudi z DVD-jem, na katerem gluha oseba ob ilustracijah iz knjige pripoveduje zgodbo v slovenskem znakovnem jeziku. Na ta način je zgodba dostopna vsem gluhim (tudi mlajšim), ki so večji uporabe slovenskega znakovnega jezika. Vse omenjene priredbe so dobre in primerne tako za otroke z motnjo sluha kot za otroke z GJM, četudi ne obvladajo znakovnega jezika. Priredba besedila in ilustracije so takšne, da jih tudi manj spreten bralec lahko razume.

Založba Sanje je v zadnjem času izdala številne zanimive slikaniške priredbe znanih besedil domačih avtorjev. Pravzaprav ne gre za priredbe besedil, pač pa za slikaniške izdaje izvirnih besedil, ki pa z ilustracijami in svojo grafično podobo delo dvignejo na novo raven. Predvsem so za obravnavano populacijo zanimive priredbe zgodb o Butalcih Frana Milčinskega, ki jih je z ilustracijami opremila Ana Razpotnik Donatti. Gre za besedila v izvirnem jeziku Frana Milčinskega, ki pa jih ilustracije in tipografski poudarki (velikost in oblika pisave) na spreten in hudomušen način preslikajo v današnji čas in jih osvetlijo na način, ki je sodobnemu bralec bliže. Prav zaradi tega so primerno branje tako za otroke kot odrasle. Na ta način so izšla štiri besedila Frana Milčinskega, in sicer *Laž in njen ženin* (2008), *Kako so si Butalci omislili pamet* (2011), *V Butalah sejejo sol* (2013) ter *Butalski policaj in Cefizelj* (2015).

Glede primernosti za otroke s težavami na področju jezika velja izpostaviti predvsem slikanico *V Butalah sejejo sol*, saj je besedilo samo po sebi zelo kratko. Slikanica pa zato ni nič manj zanimiva. Na vsaki strani je tako samo ena poved ali celo le del povedi, katere pomen pa je hkrati zelo plastično prikazan tudi z ilustracijo. To pravzaprav velja za vse štiri slikanice, le da so ostala besedila nekoliko daljša, kar na določenih mestih zmanjša preglednost besedila. Kljub temu pa so zaradi zanimivih in pestrih ilustracij besedila privlačna in zanimiva. Tudi same ilustracije so dovolj pripovedne, da pojasnijo in osvetlijo dogajanje.

Knjigca je podjetje, ki se ukvarja z najrazličnejšimi dejavnostmi, med katerimi sta tudi založništvo in izdelava lutk. Na osnovi tega so osnovali zelo zanimiv koncept knjižnih priredb, primernih za populacijo otrok, ki so predmet naše raziskave. Na ta način so izdali dve priredbi slovenskih ljudskih basni. Prva je režijska basen *Kako je rusica pregnala grdinico* (2014), druga pa *Lisička in polžek* (2014). Obe sta narejeni tako, da so »junaki zgodbe v bistvu preproste lutke iz filca. Prav tako so iz filca izdelani vsi elementi prizorov in ozadja. Prizori v knjigi torej niso narisani, temveč računalniško sestavljeni iz več posameznih fotografij iz filca izdelanih lutk, dreves, hiš in drugih predmetov, vključno z ozadji« (Knjigca: splet). Gre za slikanico, ki sta napisani z velikimi tiskanimi črkami. Vsi dialogi so podani v stripovski obliki. Na ta način je branje in dojetje dogajanja za otroke, ki sicer teže berejo, zelo poenostavljeno. Na koncu vsake knjige so tudi navodila za izdelavo lutk in majhnega gledališča, kar služi kot odličen didaktični pripomoček. Za otroke s težavami na področju jezika je dramatizacija pri obravnavi književnih besedil ključnega pomena.

Miš založba si je pridobila licenčne pravice za izdajo britanske zbirke Real Reads, v prevodu Prve prave. Zbirka je bila osnovana leta 2007 in se je hitro razširila po vsem svetu. V Sloveniji sta prvi knjigi iz zbirke izšli leta 2012. To sta *Huckleberry Finn* Marka Twaina in Shakespearjeva drama *Romeo in Julija*. Zbirka je namenjena mladim bralcem kot most do »prave« literature oziroma motivacija pred branjem izvirnih besedil in odraslim, ki sicer neradi berejo zahtevna besedila, a jih literatura vendarle zanima. Zbirko odlikujejo nazorne in jasne ilustracije. Prirejena besedila ohranjajo bistvene značilnosti izvirnih besedil. Ohranjene so značilnosti literarne vrste, značilnosti avtorjevega sloga. Na začetku so vselej ob ilustracijah predstavljeni pomembni liki. Na koncu vsake knjige je tudi poglavje Po branju, v katerem so posredovane informacije o izvirnem besedilu, avtorju, zgodovinskem ozadju zgodbe, o tem, kaj je v priredbi izpuščeno, morebitne filmske predelave, vprašanja za razmislek, izpostavljene so glavne teme, slog in simbolika.

Štiri knjige so izšle kot prevodi britanskih priredb, in sicer *Huckleberry Finn* (2012) in *Tom Sawyer* (2013) Marka Twaina ter dram *Romeo in Julija* (2012) in *Hamlet* (2015) Williama Shakespearea. S pridobitvijo licence založba Real Reads založbam po svetu omogoča tudi izdajo priredb lastne nacionalne literature. Tako so izšle tudi Jurčičeva povest *Jurij Kozjak* (2014), Tavčarjeva *Visoška kronika* (2015) ter Vorančeva povest *Samorastniki* (2016), vse v priredbi Iztoka Iliča z ilustracijami Damijana Stepančiča.

Prav zaradi ohranjanja značilnosti besedila ter opisov likov in dodatnih pojasnil v poglavju Po branju so te priredbe zelo dobrodošle za osebe s posebnimi potrebami na področju jezika. Zelo so uporabne tudi za šolsko obravnavo. Vsekakor pa terjajo zrejšega bralca. Na spletni strani založbe je sicer navedeno, da so namenjene mladim bralcem med 8. in 13. letom, vendar če govorimo o osebah s posebnimi potrebami, se ta starostna meja gotovo pomakne navzgor. Po naši oceni bi jih bili sposobni brati učenci 8. in 9. razreda, srednješolci z GJM in dobro usposobljeni gluhi.

Pri založbi Grafenauer so izdali tri priredbe zgodb o Kekcu, in sicer v obliki slikopisov. To so *Kekec in Pehta* (2012), *Kekec in Prisank* (2012) ter *Kekec in Bedanec* (2013). Besedilo je po Kekčevih zgodbah Josipa Vandota in Franceta Bevka priredil Niko Grafenauer. Besedilo je napisano z velikimi tiskanimi črkami. Samostalniki so označeni in ponazorjeni tudi s sličico v samem besedilu. Avtorica zelo nazornih ilustracij je Ajda Erznožnik. Slike so sicer namenjene mlajšim otrokom, ki še ne znajo brati, da lahko s pomočjo sličic sodelujejo pri branju, vendar so knjige zaradi svoje zasnovanosti primerne tudi za manj spretno bralce, ki imajo težave na področju bralnega razumevanja.

V okviru Evropske prestolnice kulture je pri Založbi Pivec izšla zbirka Mariborske vedute (2012). Gre za jezikovno posodobljene in prirejene pripovedke o Mariboru in okolici. V zbirki je izšlo šest pripovedk v obliki slikanic z ilustracijami Vere Kovačević. Besedila sta priredila in posodobila Dragica Haramija in Nino Flisar po izvirnih zapisih Josipa Brinarja, Oskarja Hudalesa in Jožeta Tomažiča. Zbirka obsega naslednje vedute: *Gadja kraljica*, *Pekrska gorca*, *Poštelski zaklad*, *Tri kače*, *Vodni mož Gestrin* ter *Zlodej sezida cerkev*. Zaradi svoje oblike so te knjižice zanimive in primerne tudi za branje otrok s težavami na področju jezika. Na videz preproste otroške slikanice z nazornimi ilustracijami, ki pripomorejo k razumevanju besedila, otroke pritegnejo, čeprav je besedilo nekoliko zahtevneje napisano.

3 Študija primera – obravnava Tavčarjeve *Visoške kronike* v oddelku 8. razreda učencev z GJM

S študijo primera, ki smo jo izvajali med poukom slovenščine na Centru za sluh in govor Maribor v šolskem letu 2014/2015, smo uporabnost in razumevanje priredb pri obravnavani populaciji neposredno preverjali v praksi. V nadaljevanju bomo predstavili samo enega od šestih primerov, ki so opisani v magistrskem delu. Gre za primer obravnave Tavčarjeve *Visoške kronike* v oddelku osmega razreda otrok z GJM, ki ga je sestavljalo osem, med 14 in 15 let starih učencev, od tega šest deklet in dva dečka. Učenci so vključeni v Prilagojeni program devetletne osnovne šole z enakovrednim izobrazbenim standardom za govorno-jezikovne motnje. Za primer *Visoške kronike* smo se odločili, ker imamo na voljo dve priredbi tega besedila (Zavod Risa in Miš založba) in ker je besedilo predlagano tudi v učnem načrtu za osmi razred.

Po uvodu, v katerem smo učencem pojasnili, da gre za prvoosebno pripoved Izidorja Khallana, ki opisuje dogodke s konca 17. stoletja, smo učencem dali v branje odlomek v berilu za 8. razred *Dober dan, življenje* založbe Mladinska knjiga. Kljub temu, da običajno prvič besedilo prebere učitelj, smo tokrat učence prosili, da prvi del odlomka skupaj z uvodnim delom, ki umešča odlomek v kontekst celotnega besedila, samostojno preberejo. Pred branjem smo jim pojasnili tudi pomen izraza kronika.

Del besedila, ki so ga učenci samostojno prebrali:

Listi iz *Visoške kronike*

Kmet Izidor Khallan je ob koncu 17. stoletja pisal kroniko svojega posestva na Visokem pri Škofji Loki. Na njenih straneh je ohranjen tudi spomin na javno sodno razpravo proti Visočanki Agati Schwarzkobler, ki jo je hlapec Marks Wulffing obdolžil čarovništva. To je storil iz maščevanja, ker ga je dekleta zaradi nadlegovanja na plesu pred vsemi oklofutalo.

Kako je bila sojena naša Agata pred krvavo sodnijo v Loki

Na dan sv. Tribuncija mučenika se je imela ob desetih zjutraj začeti sodba. Z Jurijem sva odjezdila v mesto. Upala sva, da bodeva sama in da nama ne bo treba povešati oči, ko je vendar od Žirov do Škofje Loke cela dolina vedela in govorila o naši sramoti. A močno sva bila ogoljufana: hodilo je po poti skoraj toliko množic kakor tedaj, ko hodi ljudstvo na božja pota. Hribovcev in dolincev – vseh je bilo polno, in nekateri so bili še tako brez vsake pameti, da so vlačili otroke s sabo. Vse je hitelo v mesto in skoraj več jih je bilo kakor tisti dan, ko so ob glavo dejali onega iz polka Ferrari, ki je umoril in oropal kmeta Zminca. Puščali so naju v miru, in to še celo tisti, ki so bili prepričani, da je Agata čarovnica, ker je lansko leto tu in tam padala toča v pogorju in po dolini. (*Dober dan, življenje*, 2008: 190.)

V berilu se odlomek nadaljuje in v celoti obsega devet strani. Učenci, vključeni v študijo primera, odlomka v celoti niso sposobni prebrati v izvorni obliki. Razumevanje je zaradi arhaičnosti besedišča in skladenjskih struktur oteženo tudi spretnejšemu bralcu, za bralca s težavami na področju jezika pa je skoraj nemogoče.

Po branju smo preverili, koliko so razumeli. Razen uvoda v odlomek, niso razumeli ničesar. Nihče izmed njih ni znal povzeti dogajanja v prebranem odstavku. Vse, kar so uspeli razbrati, je, da je dogajanje postavljeno v »stare čase«,³ da se odvija v Škofji Loki, eden od dečkov pa je omenil Ferrari. Na vprašanje, kam so hiteli ljudje, je bil eden od odgovorov, da so bežali pred točo.

Ko je del odlomka interpretativno prebral učitelj, so nekateri segmenti postali razumljivejši, vendar kljub temu je bilo po odzivu učencev zaznati nelagodje in nezainteresiranost. Besedilo se jim je zdelo »brezvezno, dolgočasno«.⁴

³ Namenoma uporabljen pogovorni izraz, saj nazorno prikazuje način dojetja besedila in odziv učencev nanj.

⁴ Gl. opombo 3.

Nato smo učencem v branje ponudili enak odlomek (*Sodba v mestu*) v priredbi lahkega branja (Zavod Risa). Glede na to, da je dogajanje celotnega odstavka, ki so ga prebrali v izvirni obliki, tukaj skrčeno v eni povedi, so prebrali besedilo, ki se nanaša na celoten odlomek v berilu.

Del besedila, ki sovпада z odlomkom, ki so ga prebrali v berilu, je v priredbi zavoda Risa poenostavljen:

SODBA V MESTU

Jurij in jaz sva šla v mesto Škofjo Loko.

Tam so sodili Agati.

Pripravljen je bil oder,

na njem so sedeli sodniki.

Zelo veliko ljudi je prišlo v mesto.

Eni so verjeli, da je Agata čarovnica

in da je zaradi nje padala toča.

(I. Tavčar: *Visoška kronika*, Lahko branje, 2012: 55.)

Takoj, ko so učenci začeli s samostojnim branjem priredbe v lahko branje, je bilo opaziti, da se je njihovo zanimanje za besedilo povečalo. Sami so izrazili željo, da bi knjigo v celoti prebrali. Pri naslednji uri slovenščine smo učencem glasno prebrali celotno besedilo v obliki lahkega branja. Zaradi preprostih in razumljivih povedi smo besedilo prebrali brez prekinitev, dodatnih pojasnil in razlag. Učenci so tako imeli možnost neprekinjeno slediti zgodbi. Po končanem branju so učenci dobili nalogo, da izpostavijo pomembne like ter opišejo motive za njihovo ravnanje. Sedem od osmih učencev je nalogo odlično opravilo. Like so umestili v zgodbo, znali so pojasniti njihove medosebne odnose, celo čustvene motive. Težave so imeli le z imeni, vendar je bilo to pričakovano, saj so imena neobičajna in nekatera težko izgovorljiva.

V nadaljevanju obravnave so učenci z zanimanjem iskali informacije o avtorju ter zgodovini domačije na Visokem. Nato smo učencem predstavili priredbo iz zbirke Prve prave. Učenci so sami poiskali del besedila, ki se nanaša na obravnavani odlomek.

Na dan sva že zgodaj zjutraj odjezdila v mesto. Množica ob poti naju je puščala pri miru, celo tisti, ki so verjeli, da je Agata Čarovnica, ker je lansko leto tu in tam padala toča. (*Visoška kronika*, Založba Miš, 2015: 83.)

Če primerjamo vse tri omenjene odlomke, lahko vidimo, da se med seboj precej razlikujejo. V priredbi lahkega branja je dogajanje celotnega odstavka iz izvirnika skrčeno v eno samo poved »Jurij in jaz sva šla v Škofjo Loko.« V priredbi Prve prave je to isto dogajanje opisano v dveh kompleksnejših in v literarnoestetskem smislu bolje prirejenih povedih.

Izvorno besedilo je zapisano v arhaičnem jeziku in za učence z GJM praktično neberljivo. Tudi podatkov, ki za samo dojetje besedila niso relevantni, vendar

pa pritegnejo nepotrebno pozornost, je precej. To so predvsem imena, ki pozornost pritegnejo zaradi velike začetnice, so pa za branje zahtevna in nenavadna (Tribuncij, Ferrari, Zminc). Učenec, ki ves svoj trud vloži v branje teh imen, težko dojame, da za samo dogajanje sploh niso pomembna. Zato pride do napačnega razumevanja prebranega in popolne oddaljitve od bistva besedila. Tako je eden od dečkov opazil ime Ferrari, ki ga je takoj povezal z avtomobilom. To ga je dodatno zmedlo, saj smo odlomek umestili v 17. stoletje.

Kot je pokazala naša raziskava, so učenci prirejeno besedilo dobro razumeli tudi po samostojnem branju. Zgodbo so bili sposobni umestiti v kontekst, razumeli so motive za ravnanje oseb, dogajanju so sledili brez dodatne razlage in znali posamezne dogodke umestiti na časovni premici. Jasni so jim bili vzročno-posledični odnosi in ne nazadnje so bili sposobni prebrati knjigo, čeprav prirejeno, v celoti. Prav to pa je zanje največja motivacija.

Opozoriti velja še na pomen postopnosti, ki je nakazan skozi primer obravnave *Visoške kronike*. Na voljo smo imeli dve priredbi, ki se med seboj razlikujeta po svoji »težavnosti«. Za otroke, ki imajo težave z razumevanjem prebranega, bi bilo zelo dobrodošlo, če bi se vzpostavila produkcija literarnih priredb po različnih stopnjah težavnosti. Tako bi lahko otroke postopoma skozi priredbe pripravili tudi do branja in razumevanja izvirnih besedil.

Ugotovili smo tudi, da smo učence s tem, ko smo jim predstavili preprostejše besedilo v izdaji Zavoda Risa, spodbudili za nadaljnje raziskovanje in branje zahtevnejšega besedila v priredbi Miš založbe, ki ustreza tudi literarnoestetskim kriterijem in dejansko ohranja bistvene značilnosti besedila. Ohranjen je »starinsko obarvani slog, obogaten s tujkami, z vojaškim izrazoslovjem in s starinskimi besedami ... Za razgibanost pripovedi avtor poskrbi tudi s primerami« (*Visoška kronika*, poglavje Po branju, 2015: 120–121).

4 Sklep

Da bi dosegel minimalne standarde v učnem načrtu za slovenščino, mora učenec na koncu tretjega triletja samostojno in z razumevanjem brati literarna besedila. Glede na naše ugotovitve je ta standard pri učencih z GJM z besedili in odlomki, kakršni so zbrani v osnovnošolskih berilih, pravzaprav nemogoče doseči. Samostojnega branja z razumevanjem izvirnih (neprirejenih) literarnih besedil ti učenci zaradi svojih motenj niso sposobni.

Ugotovili smo, da je na slovenskem trgu vse več kakovostnih del, ki so pripravljena v skladu s priporočili za ciljno populacijo. Pri tem moramo upoštevati dejstvo, da so literarnoestetski kriteriji, ki veljajo za to populacijo, drugačni od tistih, ki veljajo za literaturo sicer, zato moramo biti v tem primeru naravnani predvsem na to, da so dela pripravljena v skladu s specialnodidaktičnimi priporočili, hkrati pa je posameznik z

njihovo pomočjo sposoben uživati tudi v literarnoestetskem doživljanju. Sposobnosti literarnoestetskega doživljanja otrok z GJM so drugačne. Prav to je tisto, kar je potrebno upoštevati in česar se je potrebno zavedati, kadar se lotevamo prilagajanja ali prirejanja besedil zanje, zato obravnavanih besedil ne gre ocenjevati v klasičnem literarnoteoretičnem smislu, saj je njihova sporočilnost namenjena točno določeni populaciji, katere kognitivne sposobnosti so zaradi motenj drugačne.

Največji primanjkljaj priredb je opaziti na področju literature, namenjene najstnikom v obdobju, ko naj bi, kot navaja M. M. Blažič (2008), po učnem načrtu že začeli z obravnavo nemladinske književnosti. Tukaj zelo pomembno delo opravljata Zavod Risa s svojimi priredbami lahkega branja ter Miš založba z zbirko Prve prave. S tega vidika bi bilo smiselno vzpostaviti sodelovanje med založbami, avtorji, strokovnjaki s področja specialne didaktike, logopedije, surdopedagogike in književnosti ter učitelji iz prakse. Po našem mnenju je to ključnega pomena za razvoj kakovostne produkcije priredb, ki bodo v veliko korist tako za šolsko kot za prostčasno uporabo otrok/mladostnikov/učencev s težavami na področju jezika. Veliko priložnost vidimo tudi v tem, da bi se prirejanja lastnih besedil lotili še živeči avtorji v povezavi s prej omenjenimi strokovnjaki. Tako bi besedila ohranjala značilen avtorski slog in gotovo ne bi bila osiromašena v literarnoestetskem smislu, hkrati pa bi bila razumljiva bralcem, ki zaradi svojih motenj izvirnega besedila ne zmorejo prebrati.

Glede na rezultate študije primera, ki smo jo izvedli v sklopu raziskave, so učenci imeli z branjem izvirnih besedil veliko več težav kot z branjem prirejenih. Prav tako so bili njihovi občutki ob branju prirejenih besedil veliko bolj pozitivni kakor ob branju izvirnih. Pri branju izvirnih besedil je pogosto prihajalo do napačnega razumevanja ali popolnega nerazumevanja dogajanja. V prirejena besedila so se učenci veliko lažje in bolje vživeli ter so bili na ta način sposobni literarno delo doživeti na nek način tudi v »katarzičnem« smislu. Tega pa jim branje izvirnika ne omogoča. Pomembno je, da lahko otroci/učenci berejo o svojih vrstnikih in njihovih pripetljajih na razumljiv način, sicer ostanejo prikrajšani za zelo pomemben vidik besedne umetnosti, literarnoestetsko doživljanje ob samostojnem branju.

Viri

Brinar, Josip, in Kovačević, Vera, 2012: *Pekrska gorca*. Priredila Haramija, Dragica, in Flisar, Nino. Maribor: Pivec.

Brinar, Josip, in Kovačević, Vera, 2012: *Vodni mož Gestrin*. Priredila Haramija, Dragica, in Flisar, Nino. Maribor: Pivec.

Finžgar, Fran Saleški, 2015: *Pod svobodnim soncem: lahko branje*. Priredila Knapp, Tatjana. Slovenj Gradec: Zavod Risa, Center za splošno, funkcionalno in kulturno opismenjevanje.

Hudales, Oskar, in Kovačević, Vera, 2012: *Gadja kraljica*. Priredila Haramija, Dragica, in Flisar, Nino. Maribor: Pivec.

Hudales, Oskar, in Kovačević, Vera, 2012: *Tri kače*. Priredila Haramija, Dragica, in Flisar, Nino. Maribor: Pivec.

Jurčič, Josip, 2014: *Jurij Kozjak*. Priredil Ilich, Iztok. Dob pri Domžalah, Miš.

Knjigca, založništvo in izobraževanje: <<http://www.knjigca.si>>. (Dostop 25. 10. 2016.)

Kodriš, Nataša, 2011: *Mojca Pokrajculja*. Ljubljana: Zveza društev gluhih in naglušnih Slovenije.

Kodriš, Nataša, 2012: *Peter Klepec*. Ljubljana: Zveza društev gluhih in naglušnih Slovenije.

Levstik, Fran, 2013: *Kdo je napravil Vidku srajčico*. Priredila Kodriš, Nataša. Ljubljana: Zveza društev gluhih in naglušnih Slovenije.

Milčinski, Fran, in Razpotnik Donatti, Ana, 2008: *Laž in njen ženin*. Ljubljana: Sanje.

Milčinski, Fran, in Razpotnik Donatti, Ana, 2011: *Kako so si Butalci omislili pamet*. Ljubljana: Sanje.

Milčinski, Fran, in Razpotnik Donatti, Ana, 2013: *V Butalah sejejo sol*. Ljubljana: Sanje.

Milčinski, Fran, in Razpotnik Donatti, Ana, 2015: *Butalski policaj in čefzelj*. Ljubljana: Sanje.

Mohor, Miha; Honzak, Mojca; Medved Udovič, Vida; Pirih Svetina, Nataša, 2008: *Dober dan, življenje, berilo za slovenščino v 8. razredu osnovne šole*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Prežihov Voranc, 2016: *Samorastniki*. Priredil Ilich, Iztok. Dob pri Domžalah, Miš.

Shakespeare, William, 2012: *Romeo in Julija*. Dob pri Domžalah: Miš.

Shakespeare, William, 2012: *Romeo in Julija: lahko branje*. Priredila Knapp, Tatjana. Slovenj Gradec: Zavod Risa, Center za splošno, funkcionalno in kulturno opismenjevanje.

Shakespeare, William, 2015: *Hamlet*. Dob pri Domžalah: Miš.

Tavčar, Ivan, 2012: *Visoška kronika: lahko branje*. Priredila Fužir, Saša. Slovenj Gradec: Zavod Risa, Center za splošno, funkcionalno in kulturno opismenjevanje.

Tavčar, Ivan, 2015: *Visoška kronika*. Priredil Ilich, Iztok. Dob pri Domžalah: Miš.

Tavčar, Ivan; Magajna, Bogomir; Grum, Slavko; Kosmač, Ciril; Prežihov Voranc, 2013: *Naše zgodbe: lahko branje*. Priredili Knapp, Tatjana, in Fužir, Saša. Slovenj Gradec: Zavod Risa, Center za splošno, funkcionalno in kulturno opismenjevanje.

Tomažič, Jože, in Kovačević, Vera, 2012: *Poštelski zaklad*. Priredila Haramija, Dragica, in Flisar, Nino. Maribor: Pivec.

Tomažič, Jože, in Kovačević, Vera, 2012: *Zlodej sezida cerkev*. Priredila Haramija, Dragica, in Flisar, Nino. Maribor: Pivec.

Twain, Mark, 2012: *Huckleberry Finn*. Dob pri Domžalah: Miš.

Twain, Mark, 2013: *Tom Sawyer*. Dob pri Domžalah: Miš.

Učni načrt za pouk slovenščine v osnovni šoli za prilagojen program z enakovrednim izobrazbenim standardom za učence z govorno-jezikovnimi motnjami, 2004. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo, znanost in šport in Zavod RS za šolstvo.

Vandot, Josip; Bevk, France, in Erznožnik, Ajda, 2012: *Kekec in Prisank*. Priredil Grafenauer, Niko. Ljubljana: Grafenauer.

Vandot, Josip; Bevk, France, in Erznožnik, Ajda, 2013: *Kekec in Bedanec*. Priredil Grafenauer, Niko. Ljubljana: Grafenauer.

Zorec, Miha; Zorec, Špela, in Zorec, Manca, 2014: *Kako je rusica pregnala grdinico*. Grosuplje: Knjigca.

Zorec, Miha; Zorec, Špela, in Zorec, Manca, 2014: *Lisica in polžek*. Grosuplje: Knjigca.

Literatura

Blažič, Milena Mileva, 2008: Mladinska književnost v literarni vedi in v izobraževanju. Krakar Vogel, Boža (ur.): *Književnost v izobraževanju – cilji, vsebine, metode. Metode in vrsti. Obdobja 25*. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 177–195.

Evropska pravila za pripravo informacij v lahko berljivi in razumljivi obliki: informacije za vse. Zveza sožitje – zveza društev za pomoč osebam z motnjami v duševnem razvoju Slovenije. <<http://www.zveza-sozitje.si>>. (Dostop 8. 4. 2016.)

Guidelines for easy-to-read materials: <<http://www.ifla.org/files/assets/hq/publications/professional-report/120.pdf>>. (Dostop 15. 3. 2016.)

Hladnik, Miran, 1983: *Trivialna literatura*. Ljubljana: SAZU.

Kobe, Marjana, 1987: *Pogledi na mladinsko književnost*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Kriteriji za opredelitev vrste in stopnje primanjkljajev, ovir oz. motenj otrok s posebnimi potrebami, 2015. ZRSŠ. Ljubljana.

Mlakar, Ida, 2013: Kaj je kakovostna literarna priredba? *Knjižničarske novice* 23/1–2. 8–9.

Mohor, Miha, 2013: Priredbe literarnih del za mladino. *Revija za elementarno izobraževanje* 6/2–3. 213–221.

Stanovnik, Majda, 1998: Prevod, priredba, prevod priredbe. *Primerjalna književnost* 21/1. 35–52.

Vizjak, Nika, 2016: *Priredbe leposlovja za otroke z motnjami sluha in govorno-jezikovnimi motnjami*. Magistrsko delo. Maribor: Filozofska fakulteta, UM.